

Frankovics György

Minket holnap ittén holtan kiterítnek

Zrínyi és Szulejmán halálának képe
a krónikákban és a (nép)költészetben

A horvát költő, Brne Karnarutić verssorai: „Gospode i knezovi harvatskih, tolikoj, / Turački vitezi sada poju poboj...”, azaz „Horvát uraságok és kenézek, fennen / Török daliáknak küzdelmét éneklek...”¹ jó példával szolgálnak a ma emberének is, elismerően és a tisztelet hangján szólnak a vitézi tettekről, annak ellenére, hogy azok az egymással szemben álló felek táborából kerülnek ki.

Az 1566-os szigetvári várostrom történései egyaránt megihlették a horvát, a szerb, a magyar, a szlovák, a szlovén, a bosnyák, a török és más népek szerzőit, akik irodalmi műveikbe, képzőművészeti alkotásaikba, népi énekeikbe beleszőtték a magyar és a horvát vitézek tetteit, másrészt, bosnyák és török oldalról saját katonáik hősiességét. Ne kérjük tőlük számon, hogy a hősies küzdelmekről hiteles tényeket közölnek-e vagy sem, illetve a harcok során a magyar-horvát történelem vitéz alakját, Zrínyi Miklóst és a csata eseményeit valószínűen ábrázolják-e minden részletében. Legfontosabbnak az tekintendő, hogy vannak, s nem a véletlennek köszönhetően születtek alkotások különböző látásmódokon keresztül szerevezve érvényt.

A népi énekesek mindenkor a nemzeti provenienciát tartották szemük előtt, énekelnek saját fiaik nemzeti dicsőségéről, katonáik hősiességéről, önfeláldozásáról, amikre a szigeti 33 napig tartó csata során mindkét oldalon találunk számos példát. Állandósult motívum énekeikben a nemzeti hősök jelleme, tisztessége, rátermettsége, haza- és nemzetszeretete, vitézsége – erény, erély, bátorság, megingathatatlanság a jellemzőjük, ami soha, egy percre sem vonható kétségbe! Magától értetődően pozitív figurákként fungálnak a színes cselekménysorozatban. A művek az igazolt történelmi tények mellett sokszor naiv vagy irreális elemekkel, hiedelemvilágukkal, népi etimológiájukkal nélkülözhetetlen elemei irodalmunknak, illetve a környező népek irodalmának.

A gróf Zrínyi Miklós által vezetett hadnak, illetve a vele szemben álló Szulejmán szultán oszmán katonáinak kétségtelenül nem maradt más, mint dicsőséget szerezni – győzni vagy hősként meghalni!

A csatát túlélő kevés várvédők egyike, Franjo Črnko, illetve magyar nevén Cserenko Ferenc, a szigetvári várkapitány inasa (deákja) kaj-horvát nyelvű krónikájában írja le a csatát megelőző eseményeket, valamint a várostromot. A tö-

¹ Kiss Károly fordítása

rök fogságból a csáktornyai Zrínyi György váltotta ki, Zrínyi Miklós fia. Cserenko Csáktornyán tartózkodott, ahol kaj-horvát nyelven megírta visszaemlékezéseit *Podsjeđanje i osvojenje Sigeta* (Szigetvár ostroma és elfoglalása) címmel, amelynek latin nyelvű fordítását a szlovén Budina Sámuel *Egész Szlavónia bástyjának, Szigetvárnak a története, melyet az 1566. esztendőben Szulejmán török császár foglalt és ragadott el a keresztényektől* címmel jelentette meg 1568-ban. Budina Cserenko művét pár soros bevezetővel és utószóval látta el. A latin nyelvű kiadvány igen népszerű olvasmányá vált, s lefordításra került, így ismert kettő német nyelvű, egy olasz verziója, valamint fordításából merítettek a prekmurjei énekeskönyv szerzői, a nyugat-magyarországi horvát alkotók, a szlovák népi énekesek, s nem utolsósorban a nagyszámú magyar históriás énekek szerzői.

Az oszmán terjeszkedés egyaránt jelentett veszélyt a megosztott katolikus és protestáns Európa népeinek, akik másfél száz éven át, egymástól függetlenül, a törökök elleni katonai fellépést sürgették.

Cserenko a belső várban bekövetkezett szörnyű tűzvész kapcsán leírja Zrínyi utolsó szavait: „(...) És ezt most mindannyian látjuk, hogy nekünk itt tovább maradásunk nem lehet (...)” Zrínyi a további ott nem maradás okait az ostromlók katonai túlerejében és a tűzvészben látja, aminek következtében a lángnyelvek mindent elhamvasztanak, emellett még a várvédők megcsappant számában – 2500 várvédő katona és a környék falvaiból a várba menekült 2000 főnyi lakosság: asszonyok, gyermekek és vének egyaránt –, valamint az élelem nemlétében, felívva a várban tartózkodók figyelmét „nehogy a gyerekek és az asszonyok éhségtől és szomjúságtól elgyötörten meghaljanak”. Továbbá ezeket mondja: „(...) Vitézeim, menjünk ki ebből a városból a nagy városba, és ott ellenségeinkkel szemtől szembe fordulva ütközzünk meg velük, és ott haljunk meg, hogy halálunk után is jó és tisztességes hírünk fennmaradjon! Az, aki meghal, Istennel lesz, az, aki életben marad, annak mindig jó híre lesz. Ezért én leszek az első, és én megyek majd elöttetek. Amit én teszek, ti is azt tegyétek! Higgyétek el, testvéreim és vitézeim, hogy én benneteket halálomig el nem hagyjak. És ekkor háromszor elkiáltották: Jézus! Jézus! Jézus! Zrínyi a zászlót átadta Juranics Lőrincnek, hogy előtte vigye, majd kinyitatta a belső vár kapuját (...) És akkor a belső vár hídján a törökökkel szemtől szembe összecsaptak. Ott a janicsárok Zrínyi Miklós urat puskáikkal három helyen meglőtték, és a dicső Zrínyi úr a fején ért találattól a földre esett, mire a törökök nagy hanggal rárontottak, és háromszor: Hala! Hala! Hala! – kiáltották. (...)”²

A történetű események ismeretében a népek könnyen kialakíthatták saját Zrínyi-képüket. Szulejmánról alkotott képük egyértelmű, mindig is negatív, kivéve a bosnyák (muszlim) epikai műveket.

A horvát népköltészet népi énekesei a szigetvári várostrom eseményeinek szépszámú epikus hőskölteményükben és lírai népdalaikban különös figyelmet szentelnek.

² Budina Sámuel fordítása, amelyet Molnár Imre fordított magyarra, kissé eltér Cserenko eredeti szövegétől – a szerző megjegyzése; Hala (arab eredetű török szó), jelentése *Allah*, azaz *Isten*.

Szulejmán szultán halála Sziget alatt

Ágynak esett Szulejmán cár
 Szigetnek fehér váránál.
 Csuprilics megyen el hozzá:
 „Szulejmán cár, fényes napunk!
 Miért búsulsz olyan nagyon?
 Tán trónod vagy Sztambol miatt,
 Vagy a szultánné miatt,
 Vagy tán Szelim fiad okán?”
 „Csuprilicsem, én hű szolgám!
 Nem sajnálok biz én semmit:
 sem Isztambul fényes trónját,
 sem Szultánné gyönyöreit,
 sem pediglen Szelim fiam;
 hanem fehér Sziget várát,
 gyaur kézben maradottat.”³

Az ének a 75 éves Kanuni Sultan Sulejman (Nagy Szulejmán) halálát írja le, ami a vár 1566. szeptember 9-i török elfoglalása előtti napon (szeptember 7.) valóban bekövetkezett. A verssorokban a két török nagyvezír alakja felcserélődik, mivel Csuprilics helyett Szokollu (Szokolovics Mehmed) nagyvezír tartja titokban katonái elől szultánuk halálát, sőt a halott szultán sátrában ülve, némi segítséggel (bizalmi főemberei a háttérből mozgatták a sárga színű sáfránnyal bekent kezét) elérik azt a hatást, mintha rohamra induló katonáinak búcsút intene.

Epikus (hősi) ének stílusában fogant a *Sziget várának elfoglalása (Vazetje Sigeta)* (Velence, 1584), Brne Karnarutić, a XVI. századi dalmáciai (horvát) irodalom képviselőjének műve, amelyet Zrínyi Györgynek, a szigetvári hős fiának ajánl e szavak kíséretében: *„Nagyságos György úr, tudva tudom, hogy néhai urunknak, kegyelmed atyjának, Zrínyi Miklós dicsőséges és halhatatlan híre fennen ragyog s tündököl e világnak végezetéig, nemzedékről nemzedékre száll s írás nélkül is megőrzi kegyelmének dicsősége.”*

Zrínyi Miklós halála a költő Karnarutić értelmezésében hősi halál, olyan halál, amelyről a katonák álmodni szoktak, hogy a csatában, harc közben haljanak vitézi halált. Másrészt, az énekben megnyilvánul Zrínyi katonája Juranics Lőrinc önfeláldozása. A költő néhány sort Cserenics Ferencnek szentel, aki nem más, mint a krónikáiró Franjo Črnko, azaz Cserenko Ferenc.

(...) Császárnak basája hullott s haznadárja,⁴
 Dundárvivőjének⁵ itt volt a halála.
 Se szeri, se száma, akiket levertek,
 Gyózték az ostromot, halállal fizettek.

³ A lírai népdalt Ilić Oriovčanin jegyezte le. A szövegbeli versfordításokat Frankovics György készítette, ha más – lábjegyzetben közöljük.

⁴ haznadár – kincstáros, pénztáros

⁵ dundárvivő – a sereg hádvédjének zászlóvivője

Beteg lett a császár. Megállott sátránál,
 Búsult is erősen övéi romlásán.
 Szomorúságában nagy gyász szállott rája,
 S hogy indult a várhoz, útközben megállta.
 Meg-megállott szíve, verejték belepte.
 S jött a kaszás halál, hogy őt is leverje.
 Már Szokolovics bég, amikor meglelte,
 Kinyújtózva holtan, feküdt megmeredve.
 Hívta; de hiába, nem szólhatott ő már,
 Kilehelte lelkét nagy Szolimán szultán. (...)⁶

Brne Karnarutić Cserenko Budina-féle fordításának köszönhetően értesült az események menetéről, hasonlóan megannyi más költőhöz és népi énekeshez, így versciklusában nemcsak a pontos eseményeket, hanem a valós történelmi személyeket is plasztikusan kelti életre.

(...) Zrínyi uraság, ki járt nagy dicsőséggel.
 Menekült a török, s ő amint megállott,
 Kardjával magának széles utat vágott.
 Római Coclesnek nem volt ilyen dolga,
 Elleneit Zrínyi visszaszorította:
 Cocles a hadaknak bár útjába állott,
 De Zrínyi uraság pusztítást csinált ott.
 Karddal nem győzhették, szablyával nem győzték,
 Pusztító puskával messziről meglőtték!
 Juranics Lovrenác látván mikor meghalt,
 S Cserenics Ferenc is meglátta a nagy bajt,
 Bosszúra mentek mind, akik megmaradtak,
 Akik egynehányan még oda nem haltak. (...)⁷

Szulejmán halálát követően a megtörtént események menetébe Budina – Cserenkónál nem történik róluk említés – beleszővi a csodás történések leírását: hatalmas szél kerekedik, amely ledönti a szultán és más főemberek sátrait, a Duna vize zavaros lesz. A prekmurjei énekeskönyvben Budinának a fentiekben leírt megfigyelései kétségtelenül érvényesülnek az *Ének Szigetvárról* című műben, amely a zalai horvát vallásos énekekben hasonlóan helyet kap; Jézus kereszthalálát követően figyelhetők meg a katasztrófára emlékeztető események. A bekövetkezett vérontás és pusztítás következtében így kívánta Budina érzékeltetni az elemi erők háborgását és békétlenségét.

A horvát szerzők a prekmurjei énekeskönyvet horvátnak tartják, míg a szlovének vitatják azt, és szlovén szerző művének tulajdonítják. A multikulturális környezetben a két együtt élő nemzet eme alkotását igen nehéz lenne szétválasztani, tekintettel, hogy az irodalmi kölcsönhatások nem tekinthetők egyedinek, esetünkben nem tisztünk magunkra vállalni a döntőbíró szerepét.

⁶ Kiss Károly fordítása

⁷ Kiss Károly fordítása

Itt mondjuk el, hogy az ének nem a megszokott „deszeterác” (tíz szótagú verssorok) előadásmódját követi, hanem a verssorok váltakozva tizenegy, tizenkét szótagszámúak, amelyek kétségtelenül a magyar históriás énekekkel mutatnak rokonságot.

(...) Zrínyi Miklós útra is indult nyomban,
Sziget erős várába horvát urakkal,
szép seregével: kíséretében voltak
horvátok, magyarok, s néhányan szlovének. (...)

A fenti énekben megjelenő sorrendiség különös figyelmet érdemel: első helyre a horvátok kerülnek, ami a történelmi tényeknek is megfelel. Vélhetően a szerző horvát voltára utal, aki egyúttal a magyar históriás énekek jó ismerője volt. Másrészt elmondható, hogy fordításuk közben nem ütköztem nyelvi akadályba.⁸

Az ének további versszövése eltér a valós történelmi tényektől, benne Zrínyi halála megelőzi Szulejmán szultánét.

(...) Zrínyi Miklós kitört immár harmadjára
jó vitézeivel, kardját kézben tartja.
Amerre ő megy, az ellenség földre hull,
így távolodott el Szigetnek várától.

Minő balszerencse, janicsár meglőtte,
Zrínyi Miklós úrnak csípőjét találta.
Ő meg lován ülve, karddal vagdalkozott,
ekkor vitézi mellét másik golyó érte.

Nagy a szomorúság, harmadszor meglőtték,
vitézi homlokát golyó átütötte,
leesett lováról a fekete földre,
legott rárontott az átkozott törökje.

És ott helyben menten a fejét levágták,
és vitték azonnal Szolimán császárnak.
Zrínyi vitézei sokat vagdalkoztak,
lelőtték őket mind a gonosz janicsárok.

Zrínyi fejét török császár elé vitték,
majd császár elibe a földre lerakták.
A császár meglátta, könnyei hullottak,
majd beszédbe fogott, és ezeket mondotta:

⁸ A kaj-horvát és a szlovén nyelvet jól ismerő Lukács István egyik dolgozatában félrefordításokra utal, valamint e tanulmány szerzője a nyugat-magyarországi horvát ének fordítójánál is hasonlókat kér számon, egy másik vajdasági magyar szerzőnél. A fordítók a sto-nyelvjárást jól ismerik, ám a kaj-nyelvjárás néhány azonos hangzású szava teljesen eltérő jelentéstartalmú.

„Zrínyi Miklós uraság, nagyon jól tudtam,
 hogy mi történik véled Szigetben majdan.
 Szépen kértem tőled Sziget átadását.
 Ha átadtad volna, nem így jártál volna.

Hiába ígértem magyar királyságot,
 hogy azon uralkodj időtlen időkig.
 Ám te az én császári szavamnak nem hittél,
 hanem inkább engem bizony megvetettél. (...)

Szolimán halála csak ezt követően kerül megörökítésre.

(...) Szolimán császárról, annak haláláról.
 Ő Szigetnek várát szombaton bevette,
 vacsora múltával nagy betegség lelte,

vasárnap a császár lelkét kilehelte. (...)

Szolimán haláláról más énekek is szólnak: „Az epétől elborult elméje, / Nyomorában elszállott a lelke”. A szultán halálának titokban tartását Szokolovics nagyvezír rendeli el, tartva, nehogy a halálhír az ostrom feladásához és az oszmán sereg széttörléséhez vezessen. Egyik énekben a szultán orvosának meggyilkolásáról is történik említés. Egy naivabb emlékezés szerint (szlovák énekben) Szulimán agyülvéstől megsüketült, majd kiadta lelkét.

Az *Ének Szigetvárról* közli, hogy Szolimán szultán Zrínyinek a vár feladása cseréjeként magyar királyságot ígér. E motívum megjelenik a tengermelléki bugarsticákban Szapolyai Jánossal kapcsolatban, akit a népi énekes erdélyi bánnak nevez, s aki a szultánnak kinyilvánított hűségeskü fejében megkapta Erdélyt, Zrínyi pedig az elfoglalt Krajnát kapná, vagy sík Szlavónia földjét (ez utóbbit az oszmán hadak Virovitican/Verőcén túl is elfoglalták).

(...) A török császár, im Zrínyi bán úrnak emigyen üzent:

„Gyere elő, bánom, erős Szigetnek fehér várából

Te bíz, én magyarom!

Hozzad magaddal göndör hajfürtű vitézeidet is,

Mert erős hitemre, én dicső török császár ígérem,

Néked, én magyarom,

Hogy Krajnaföld szép sík mezejét tisztességgel rád hagyom,

Miként tettem egykor magyarok Hrdeljics bán urával,⁹

Hrdeljnek¹⁰ bánjával. (...)

Zrínyi bán mindezen ígéretnek ellenére nem adja fel a szigeti várat, amelyet a horvát, szerb és a bosnyák népi énekszerzők leggyakrabban Krajnába helyeznek.

⁹ Szapolyai János, erdélyi bán

¹⁰ Erdély

(...) Közéjük úgy csaptak le, mint sólyom a galambok közé,
 Itt minden török katonát vitézül kardélre hánytak
 A bán magyarjai.
 Majdan egy kissé előrenyargaltak a magyar ifjak,
 Ismét még több kiváló török harcossal találkoztak
 A bán magyarjai.
 Ámde a magyar ifjú vitézekre hús török jutott,
 Közéjük úgy csaptak le, mint sólyom a galambok közé,
 A bán magyarjai.
 Az uraságok a harcok során szép példát mutattak,
 Közülük kiváltképpen a várvédő Zrínyi kapitány,
 A szigetvári bán:
 Aki szablyája elől elmenekült, lova üldözte,
 Aki lova elől futott, az meg a Dunába ugrott,
 Verje meg az Isten!
 A rossz végzet immáron Zrínyi Miklósunkat is elérte,
 Janicsárok puszkagolyója jobb kezét leszaggatta,
 Zrínyi Miklós bánét.
 Jobb keze feketeföldre hullott a kardjával együtt.

A tenger melléki „bugarsticákban”¹¹ Zrínyi „Ő, a magyar bán úr”. A várkapitány katonáit „Én magyar ifjaim”-nak nevezik, valamint „ifjú magyarokként” és a „bán magyarjaiként” szólíttatnak meg. A horvát énekek tanúsága szerint Zrínyi magyar vitézeivel harcol. Az elkövetkezőkben megtapasztalhatjuk, hogy esetünkben nem egyedi jelenséggel kell számolnunk, tekintettel arra, hogy a horvát költők, így többek között Andrija Kačić Miošić, a 18. századi horvát irodalom ismert alakja, úgyszintén magyarnak nevezi őket, ismételten Zrínyi is:

(...) Katonáihoz e szavakkal fordult:
 „Halljátok íme, kedves testvérim!
 Idejött e hatalmas török erő
 Szulejmán szultán megyen ott elő.

Ne feledjétek, magyarok vagytok,
 Kevesen bár, ám mindnyájan hősök.
 Mindegyiktek tíz törökre ronthat,
 Magam, Zrinovics, húszat veszéjtek. (...)

A bemutatásra kerülő nyugat-magyarországi horvát ének, a *Szigetvár ostroma* minden bizonnyal ki volt téve a prekmurjei ének hatásainak, azonban azt egy újabb motívummal gazdagította, nevezetesen a sorsszerűséggel, ugyanis Zrínyi megérzi közelgő halálát a bekövetkezendő várostrom során.

¹¹ Hosszúsoros vers: szerb-horvát szótagszámláló népi epikus sorfaj; 15 vagy 16 szótagos, a 7., ill. 8. szótag után felező sormetszettel.

(...) Ha ők mindnyájan a horvát földre érnek.
 Zrínyit meg ottan fiatal neje várta,
 Fiához Györgyhöz ő ekképpen szólott:
 „Sziget várába kell menten mennem,
 Sziget védelmére vitézim vezetnem.
 Te is jól tudod azt, drága jó gyermekem,
 Sziget váránál bíz én fejemet veszttem!” (...)

A nyugat-magyarországi ének szerzője a vészterhes napok beteljesedését pontosan jelöli meg, így Zrínyi halála napját, katonáinak elestét, a vár elfoglalását, szombatra téve azokat. A vár elestét, hasonlóan a prekmurjei, a szlovák és a magyar históriás énekekhez, árulásnak tulajdonítja, melyet egy német katona (tüzér) követ el, aki az ellenségnek elmondja a vár gyenge pontját. Messzire vezetne bennünket más hasonló motívumok bemutatása, így többek között a Zrínyi Miklós vallásosságát érintőké is, amely épp a nyugat-magyarországi epikus énekekben válik érzékelhetővé, emiatt ettől eltekintünk.

(...) Pénteken Zrínyi Miklós épp délidőben
 Maga köré gyűjti megmaradt vitézit
 Hozzájuk fordulva és nekik szólamlott:
 „Ebédeljünk együtt, most és utoljára,
 Minket holnap itten holtan kiterítnek.
 Urunk Istenünk, most légy a mi vezérünk!
 Vígán várjuk meg mind halálunk óráját,
 Keresztény hitünkért adva szép életünk,
 Ne féltse senki sem a mi királyunkat,
 Hanem Krisztusunkat, királyok királyát,
 Aki megvéd minket a gonosz pogánytól.
 Ne szomorkodjunk hát, legyünk inkább vígak.”
 Zrínyi Miklós szombaton már hajnalban kelt,
 Magára öltötte szép selyem ruháját,
 Derekára kötötte jó fényes szablyáját,
 Tatár nyergét menten lovára vetette,
 Úgy indult bátor katonái elébe.
 Erős jobb kezében harci kopját tartott,
 Ekképp szólott szigeti vitézeihez:
 „Vígán induljunk most, drága testvéreim,
 Ne hagyjuk magunkat könnyen elfogatni,
 Mert miként fürjekre, úgy vadásznak reánk,
 Hanem nyomban mi mind vígan kardot rántsunk,
 Úristenünket mi soha ne feledjük!”
 Jézus nevét harsogják Sziget hősei,
 S nyitják a kapukat, Zrínyi halad az élen,
 Amerre ő megyen hullik mind az ellen,
 És bátran ráront a janicsárok hada,
 Miként legsűrűbbik évnek számos napja,
 Úgy hullik testére puskájuk golyója.

Ám Sziget vitézit sorba ők lelőtték,
 Életben maradtak, visszatértek nyomban.
 Harmadszor is szólott Zrínyi katonákhoz:
 „Most pedig, vitézim, induljunk rohamra,
 Hitünk miatt itt mi vidáman meghaljunk,
 A nagy Úristen léssen majd segítségünk!”
 Zrínyi harmadjára a várat elhagyta
 Jó vitézeivel, Sziget hőseivel,
 De az átkos janicsárok rájuk rontottak,
 Szigetnek vitézi sorban mind meghaltak.

„Hazánkban szinte természetes, hogy a szigeti vár védője az egyik legnagyobb magyar hős, ezzel szemben több ének (kiemelve például Brne Karnarutić művét) fontosnak tartja hangsúlyozni: »Horvát uraságok és kenézek... küzdelmét énekelem«, (Zrínyi) »Horvátságnak bánja, Horvátországnak pajzsa«, sőt a kitöréskor Zrínyi »horvát módi szerint varrott« jó mentét viselt. Ugyanez a szerző említi azt is, hogy bár Zrínyinél cseh, oláh és német vitézek is szolgáltak (magyart nem is említ), udvarában mégis a horvátok voltak az elsők, »Ők viseltek nála hatalmasságot.«

Egyedülálló a magyar epikus ének tartalma, melynek cselekménye valós elemekre épül, azaz ismert történelmi tényekre, kiszínezve történelmi valótlanságokkal, irracionális eseményekkel, mint például a szultán halott testének lóháton való körülhordozása. Szokolovics parancsára a szultán testét bebalzsamozzák, sáfránnyal bekent kezét madzaggal mozgatják, mintha élne, így integetve az utolsó ostromra induló katonáinak.

(...) Így történt halála Szulimán szultánnak.
 Akkor a vezérei halálát eltitkolták.
 Benn ül a sátrában, aranyos trónjában,
 Ki van támogatva, négy arany pálcával.
 Sziget vára körül körül is hordozzák
 Selyem baldachinján, fehér paripáján.
 Zrínyi, amikor fohászodott ezeket mondotta:
 „Istenem, jól tudom, itt léssen halálom,
 Sok vitéz elvész még, addig a csatában.
 Zsebeimbe rejtvel sokezer aranyam,
 Temessen el érte, aki megtalálja.”¹²

A boszniai mohamedán epikus énekben „*Ütközet Szigetnél*”) Zrínyi kifejeztem akarategyenge, a hadakozáshoz nem értő vezérként jelenik meg: a cselekményvezetésben kiemelt helyeken kétszer is vitézei adnak tanácsot neki, lényegében döntenek helyette. Árnyalja jellemét az a mozzanat is, mely szerint

¹² Históriás magyar énektörredék Zrínyi Miklósról, a szigetvári hősről. Az énektörredék Almamelléken (Baranya m.) került elő 1959-ben. A 68 éves adatközlőt, Horváth Józsefné Bene Terézt a horvátországi Belovár környékéről üzték el a partizánok 1944-ben. A históriás ének fennkölt sorai nemcsak a középkori magyar lantosok, regősök dalaival mutatnak rokonságot, hanem a balkáni délszláv hőseikkel is. Gyűjtötte és lejegyezte: Eperjessy Ernő, Almamellék, 1959.

Zrínyi árulásra kérte a török pecsétört: »Ha egy anya nevelt fel bennünket, / Légy te család Szulejmán szultánnal.«¹⁵ Ugyanitt olvashatunk repülő lóról, hollóvá változott tündérlányokról, a végső rohamot megelőző párbajról, és ami a legfurcsább, Zrínyi szökéséről.”

Végezetül megemlíjtük, hogy a halhatatlan védők soraiban nemcsak katonák, hanem várvédő asszony, jelesül a szigetvári amazon is megtalálható, akinek vitézi tetteiről a magyar, szlovák énekesek mellett a német, magyar és a horvát prózai alkotások is megemlékeznek.

A német krónika a beteljesült végzetet másként jegyzi föl: Zrínyi elesett, s véle az összes bátor vitéze, legutoljára pedig a hős asszony, akinek a sorsa úgy teljesedett be, hogy halálos kardvágás érte abban a pillanatban, amikor fehér lováról lehajolt halott férje fölé.

Az ismeretlen hősnőről a német krónikaírók feljegyzik még, hogy bátor, szép, nemesi származású, és egy híres horvát család sarja volt. Feltételezhetően Delivid Žarković szigetvári vajda (hadnagy) feleségéről van szó, aki Julianka néven ismert.

A költő Zrínyi Miklós eposzának XIII. énekében Barbara néven tesz róla említést, míg Pavao Ritter Vitezović (1652–1713) az *Odiljenje sigetsko* című énekkoszorújának negyedik részében a vitéz amazonnak és férjének, Delivid Žarkovićnak a következő sírfeliratot szánja:

Állj meg, utazó, és olvassad:
Itt egy katonanő és egy katona, azaz két katona
nyugszik,
nem élők, mert testük meghalt, nem halottak,
mert nevükben élnek.

DELI-VID ÉS JULIJANA,

akiket a szerelem egygé kovácsolt,
együtt áldozták éltük a szerelemért.
Most szerelmük, hitük, fáradozásuk és haláluk
az égben helyet, megbecsülést, nyugalmat és fizetséget nyert,
példát mutatva vitézségből és házasesetlből.
És te,
ha nem lenne síremlékük,
mondd, mielőtt még innen elmégy:
Nyugodjatok békében!

Irodalom

Kis Tímea, *A szigeti Zrínyi Miklósról szóló énekek és prózai szövegek ismertetése, Etnografija Hrvata u Madarskoj*, 2003, szerk.: Đuro Franković Pečuh, 2003, 229.

Frankovics György, *Horvát, szlovén, magyar és szlovák históriás énekek szigetvári Zrínyi Miklósról és vallásáról*, in: „Hír a dicső tettek ragyogása” *Tanulmányok a Zrínyi család és Szigetvár kora újkori történetéből*, szerk.: Varga Szabolcs, 25–43.

¹⁵ Kiss Károly fordítása